

Prvo poglavje

Anatomija sveta

Svet je mrtev. Pretresljiva misel angleškega pesnika Johna Donna, ovekovečena v pesmi *Anatomija sveta. Prva obletnica* (1611), ki je nastala ob smrti štirinajstletne Elizabeth Drury, hčerke Donnovega mecena sira Roberta Druryja.¹ Z Elizabethinim odhodom se svet razklene, razpade na atome, izgubi vez, ki ga je držala skupaj. V pesmi se Donne torej ne osredotoča le na žalovanje, na konkretno izgubo, temveč zaobjame nekaj večjega – razpad svetovnega reda, razkritje ontološke krhkosti bivajočega. Lahko se vprašamo, kaj ga je spodbudilo, da od osebne tragedije preide k smrti kot kozmičnemu dogodku? Kako od žalosti dospe do uvida, da je minljivost metafizične narave, da se svet lahko sesuje, da je tudi svetovnost občutljiva na smrt?

Možen odgovor je, da Donnova vizija propada ni le pesniški motiv, temveč intuitiven odziv na globoke zgodovinske premike. Svet se je v 17. stoletju začel razgrajevati pod vplivom novih filozofskih

¹ John Donne, »The First Anniversary: An Anatomy of the World«, *The Complete Poems of John Donne*, London in New York, Routledge, 2013.

konceptov, ki so omajali tradicionalno predstavo o njegovi povezanosti, redu, strukturi in zaokroženosti. Stari miselni okviri so izgubljali svoj metafizični temelj, medtem ko se je evropska misel pomikala v novo obdobje racionalizacije. Slika sveta, ki jo izraža beseda *kata-holos* (katoličan) v pomenu popolnosti, enotnosti, skladnosti in celovitosti, začne bledeti.

A obdobje preobrazbe ni zajelo le filozofije, temveč tudi znanost. Donne je ustvarjal v času porajanja modernih evropskih znanosti, ki so prinesle več kot zgolj zanimive ideje – prinesle so novo razumevanje vesolja in človeka. Geocentrični opisi so se umaknili heliocentričnemu modelu odprtega, homogenega in neskončnega prostora. Svet se je začel razprostirati v matematično določeno neskončnost. Potreba po njegovem znanstvenem preoblikovanju je hkrati ustvarjala potrebo po razvoju znanstvene formalizacije. Da bi se lahko odprl novi resničnosti, ga je bilo treba najprej formalizirati – prevesti v matematično enoto kot temeljno abstrakcijo racionalnega spoznanja. Podobno je bilo treba človeško telo podvreči sistematični analizi in ga redefinirati kot anatomsko strukturo, ki sledi znanstvenim klasifikacijskim načelom.

Znanstvena formalizacija makro- in mikrokozmosa je potekala kot svojevrstno znanstveno oblikovanje, ki je zahtevalo razčlenjevanje, redukcijo in natančno analizo fenomenov. Predmet raziskave ni bil več zaščiten s predpostavko o inherentni harmoniji, temveč izpostavljen radikalni fragmentaciji, ki je razkrivala njegove skrite mehanizme in notranje strukture. To oblikovanje se najbolj jasno izrazi v anatomiji – v nastajajoči znanosti, ki seže v notranjost, razkriva tisto, kar je očem nevidno, in odpira skrite konstitucije telesa. Zdi se, da nove znanosti stremijo prav k temu. Želijo si, da bi nam tovrstne formalizacije – minianatomizacije sveta – pokazale, kaj svet skriva pod kožo, kakšna je njegova notranja konstitucija;

pokazati nam notranje organe sveta, jih mondializirati, skratka, svet izpostaviti svetu.

Zato ni presenetljivo, da se Donne na te prelomne procese odziva z mučnim, perpleksnim dvomom, ki ga zaobjame v močan označevalec – *Anatomijo sveta*. Njegovo poetično anatomijo lahko beremo kot izziv, ki nas sooča s temeljnim vprašanjem: Ali so znanosti svet razčlenile, secirale, analizirale, anatomizirale in formalizirale do te mere, da so izgubile vse njegove vitalne povezave? Vprašanje odpira še globljo ambivalenco: Naj te nove impulze preoblikovanja sveta, za katere niti ne slutimo, kaj prinašajo, pozdravimo ali naj za vsako ceno ohranimo znano, se novostim upremo in jih celo zanikamo?

A ravno tu se pojavi nepričakovana težava. Kako potegniti prvi rez? Da bi lahko izvedli anatomijo sveta, potrebujemo truplo sveta. Da bi lahko imeli truplo sveta, mora svet najprej umreti. Kako svet umre? Lahko svet umre sam od sebe ali ga moramo umoriti? Je smrt starega sveta nujna za rojstvo novega?

Tesnobna vprašanja, ki pa po ovinku vseeno vodijo do odgovorov. Če za trenutek odmislimo teologijo in svete očete, ni mogoče prezreti, da je prav skrb za svet najbolj zaznamovala umetnost. Če anatomijo razumemo kot prisposodbo znanstvene formalizacije, moramo na kratko vstopiti v njen svet in preveriti, ali obstaja globlja povezava med svetom anatomije in anatomijo sveta – onkraj gole igre besed. Morda nam prav svet anatomije izroča truplo sveta.

A pojdimo po vrsti in smiselnih korakih. Najprej se moramo seznaniti z osnovnimi načeli anatomske prakse – privoščimo si kratko lekcijo anatomije, vrnimo se v predavalnico, morda prav v tisto, ki je ovekovečena na znameniti Rembrandtovi sliki *Anatomska lekcija Nicolaesa Tulpa* (1632).

Naš učitelj anatomije bo zdravnik Claes Pieterszn – zgodovini bolj znan kot upodobljeni doktor Nicolaes Tulp – avtor znamenitega dela *Observationes Medicae* (1641). Knjiga je bila napisana v latinščini, saj avtor ni želel, da bi jo brala širša javnost in si sama zdravila bolezni,² kar je z današnjega gledišča zanimiv koncept.

Anatomska lekcija Nicolaesa Tulpa je skupinski portret sedmih udeležencev, če izvzamemo dr. Tulpa in neposredni objekt – truplo moškega. Vsi so oblečeni v črna, uradna oblačila, a samo predavatelj nosi širok črn klobuk – majhna podrobnost, s katero je Rembrandt želel poudariti privilegiran položaj nosilca in gospodarja vednosti. Najmanj oblačil je na truplu – zgolj majhen kos blaga čez mednožje. Postavljeno je na ogled in pripravljeno na anatomsko razstavitev, dajanje-na-razen.

Morda nas bega ta neposredni, skoraj voajeristični pogled na dogajanje. Morda nam je neprijetno gledati nekaj, za kar nimamo znanja ali, če smo čisti iskreni, pravega razloga. Navsezadnje nismo vsi študenti medicine. A skrb je odveč. Za obisk pouka anatomije ne potrebujemo uradnega dovoljenja. Pod budnim očesom nadzornega urada Prelector je bil v Amsterdamu od sredine 16. stoletja odprt za javnost. Za poučevanje anatomije je leta 1555 kralj Filip II amsterdamskemu cehu kirurgov podelil privilegij seciranja človeških teles.³

Uporabljali so trupla usmrčenih zločincev, javna učna ura pa je potekala enkrat letno v zimskem času pri dovolj nizkih temperaturah, da so bili organi zaščiteni pred hitrim razkrojem. Šlo je za

2 Prim. Sam A. Mellick, »Dr Nicolaes Tulp of Amsterdam, 1593–1674: Anatomist and Doctor of Medicine«, *ANZ J. Surg.*, 77, 2007, str. 1102.

3 Frank F. A. Ijpmā idr., »The Anatomy Lesson of Dr. Nicolaes Tulp Painted by Rembrandt in 1632«, *ANZ J. Surg.*, 78, 2008, str. 1059; Eelco de Bree, idr., »Anatomy Lessons by the Amsterdam Guild of Surgeons. Medical Education and Art«, *Hellenic Journal of Surgery*, 90/5, 2018, str. 260.

družabne dogodke, dostopne vsem, ki so plačali vstopnino, torej zdravnikom, kirurgom in drugim uglednim meščanom. Za to priložnost so obstajala posebna anatomska gledališča naklonjena opazovalcu. Tovrstne dogodke so ovekovečili tudi skupinski portreti najslavnejših portretistov tistega časa. Portretiranci so plačali svoje mesto na sliki in lahko si mislimo, da je dr. Tulp za vidnejšo pozicijo plačal nekoliko več od ostalih.

Ni povsem znano, kako je naročilo za sliko prišlo do 26-letnega takrat bolj neznanega Rembrandta, je pa jasno, da ga je proslavila – tudi zato, ker je za razliko od drugih portretistov namenil osrednji položaj samemu truplu.

Natančno naslikano moško telo še danes vzbuja navdušenje med umetnostnimi in medicinskimi strokovnjaki.⁴ Hkrati pa je očitno, da ne gre za prikaz dejanskega dogajanja. Upodobljena je namreč le disekcija leve roke, kar ni običajen potek seciranja v 17. stoletju. Da bi se izognili hitremu gnitju notranjih organov, se je standardni anatomski poseg začel z razkosavanjem trebušnih in prsnih organov, nazadnje so preparirali okončine. Na Rembrandtovi sliki pa je leva podlaket odprta, preostali del telesa je nedotaknjen. Drugi neortodoksni moment predstavlja dr. Tulp, ki sam izvaja postopek – spet scenarij, ki odstopa od običajne prakse, po kateri so takšne posege izvajali drugi, manj pomembni udeleženci.

Čeprav gre za bolj simbolično kot realistično interpretacijo klasične lekcije anatomije, je na sliki nekaj osnovnih elementov, ki potrjujejo, da gre res za svet anatomije. Sedem opazovalcev je postavljenih za

⁴ Med restavriranjem od leta 1996 do 1998 je bila »slika podrobno pregledana s stereomikroskopom, ultravijolično in infrardečo svetlobo, reflektografijo in rentgenom«. Prim. Ijpmā idr., »The Anatomy Lesson of Dr. Nicolaes Tulp Painted by Rembrandt in 1632«, str. 1060.